

Neodrživo o Ivi Pilaru

Stjepan MATKOVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Pregledavajući bespuća internetskoga prostora radi prikupljanja obavijesti o načinima obilježavanja Prvoga svjetskog rata, čitatelj može naići na niz tekstova raznolikoga sadržaja. Tako i na prilog »Zašto su u obilježavanje kraja I. svjetskog rata uklopili promociju knjige Ive Pilara? To je van razuma«,¹ objavljen na internetskoj stranici *Telegram. Portal za društvena i kulturna pitanja*. Podnaslov članka glasi »Hitler i Mussolini bili su, svaki iz svojih razloga, sponzori i pokrovitelji djelomične kratkotrajne realizacije Pilarovih maštarija«. Tekst je u uvodnom dijelu opremljen fotografijom neidentificiranih vojnika. Riječ je zapravo o pripadnicima britanskih postrojbi snimljenim u listopadu 1914. u rovovima, negdje na zapadnom bojištu. U tu su fotografiju tendenciozno montirani portreti Benita Mussolinija i Adolfa Hitlera; smrknutih pogleda strše iznad vojnika u rovovima, prvi u poslijeratnoj uniformi, drugi u građanskom odijelu. Usto, članak je objavljen u rubrici »Politika & kriminal«, što bi trebalo navijestiti kako netko iz politike perfidno izvodi protuzakonitu radnju. Autor toga simptomatičnog uratka nije baš nepoznato lice s javne scene. Riječ je o Goranku Fižuliću, bivšem ministru gospodarstva i nekadašnjem veletrgovcu znamenitom po osnivanju firme Magma d. d., koja je nakon silovita uspona doživjela strmoglavu propast. U međuvremenu je Fižulićev osvrt na Pilara jedanput lapidarno spomenut u historiografiji. Autor kapitalnoga djela o Pilaru, očito ne držeći vrijednim trošenje vremena na njegovu analizu, samo ga je naveo među kritičarima koji su bez ozbiljnijih argumenata napadali Pilara.² Autor pak ovoga priloga drži da je potrebno malo opširnije reagirati na nevjerođostno iznošenje podataka iz kojih bi nedovoljno upoznat čitatelj mogao zaključiti da je Pilar bio jedan od bitnih prijestupnika iz Prvoga svjetskog rata i da njegovo mjesto treba biti na stupu srama, a ne u hrvatskim ustanovama obrazovno-istraživačkoga sadržaja. Ima li takav poziv na ostracizam uporište u povijesnim vrelima?

¹ <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/zasto-su-u-obiljezavanje-kraja-i-svjetskog-rata-uklopili-promociju-knjige-ive-pilara-to-je-van-svakog-razuma/>. Članak nosi datum 14. 11. 2018. (Pristup ostvaren 5. 2. 2021.).

² Tomislav JONJIC, *Ivo Pilar. Pisac, političar, ideolog (1898.—1918.)*, Zagreb, AGM, 2020., 20.

Povod za pisanje neumjerenoga sastavka Fižuliću je bilo predstavljanje posljednjeg izdanja Pilarova djela *Južnoslavensko pitanje i svjetski rat* u Hrvatskom državnom arhivu.³ Riječ je o djelu koje je izvorno objavljeno na njemačkom jeziku tijekom završnice Prvoga svjetskog rata u izdanju ugledne izdavačke kuće iz Beča Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung. Ta je znamenita knjiga cjelovito na hrvatskom jeziku prvi put tiskana za vrijeme Drugoga svjetskog rata u izdanju Matice hrvatske, i uglavnom je bila teško dostupna u socijalističkom razdoblju proklamirane politike bratimljenja naroda i narodnosti, a ozbiljnije zanimanje za njezin sadržaj ponovo se javilo 1990-ih, što je rezultiralo novim (re)izdanjima. Fižulić je u svom članku protestirao što je obilježavanje kraja Prvoga svjetskog rata iskorišteno za »reciklažu notornih crno-žutih snova i ratno-huškačkih floskula doktora Ive Pilara«. ⁴ Pritom je kao protuodgovor ponudio poželjnu viziju javnog obilježavanja. Na ne baš originalan način posegnuo je za provjerenim autoritetom. Tako je mislio da je kraj Velikoga rata trebalo popratiti porukama iz Krležinih prozних djela, oslanjajući se pritom na likove iz *Hrvatskoga boga Marsa*. Ako razumijemo intenciju, bilo bi bolje pokazati da su Hrvati bili samo topovsko meso za potrebe vladajuće dinastije, a ne i vojnici koji su branili svoju domovinu. To bi načelno bila jedna od prihvatljivih točaka za razmišljanje ako nam je stalo do kritičkoga pristupa. No bi li ipak trebalo kontekstualizirati Krležina stajališta u sklopu njegove socijalističke vizije društva i odnosa prema južnoslavenskomu zajedništvu i koliko su njegova fiksijska djela pouzdan pokazatelj zbivanja na ratištima? Nije li potrebno ustanoviti da su zapovjedništva drugih vojski, na objema zaraćenim stranama, slala tisuće mladih vojnika u klaonicu? Ideja vodilja bila je rat, a ne mir. Kad se već želi određivati ambijent i teme, nije li poticajnije mjesto za raspravu o Krleži i njegovim estetičkim premisama u Društvu hrvatskih književnika, možda u sklopu Filozofskoga teatra u Hrvatskom narodnom kazalištu ili nekom trećem mjestu? Drugim riječima, čini se da je arhiv upravo mjesto u kojem su istraživači pozvani govoriti o različitim aspektima povijesnih pojava na temelju provjerenih činjenica. Pridodajmo još nešto. Sagledavanje Pilarova djelovanja isključivo kroz »crno-žutu« optiku moglo bi čak navesti promatrača da ga svrsta među pacifiste. Nije li car i kralj Karlo I. (IV.) inicirao izlazak iz rata (»se-

³ Novi prijevod Pilarova »Južnoslavenskoga pitanja«, Nacional, <https://www.nacional.hr/novi-prijevod-pilareva-juznoslavenskoga-pitanja/> (Pristup ostvaren 5. 2. 2021.)

⁴ Iz objavljene pozivnice za obilježavanje događaja 11. 11. 2018. u Hrvatskom državnom arhivu vidi se da se: 1. obilježavalo sto godina od završetka Prvoga svjetskog rata, 2. sto godina od tiskanja Pilarove knjige i 3. sto godina od priključenja Međimurja Republici Hrvatskoj (trebalo je ispravno biti Državi SHS!). <http://www.historiografija.hr/wp-content/uploads/2018/11/POZIVNICA.pdf> (Pristup ostvaren 5. 2. 2021.)

paratni mir») i nastojao surađivati s papom Benediktom XV. u promicanju mirovnih inicijativa? Ako još ne zatvorimo oči pred činjenicom da je Pilar u međuraću bio član zagrebačkog Udruženja za promicanje ciljeva Društva naroda, mogli bismo više naginjati prema mirotvorstvu pisca *Južnoslavenskoga pitanja*, a ne njegovu glorificiranju rata. Konačno, navedeno je Udruženje bilo poučavano kroz djelo Richarda Coudenhove-Kalegrija, poznatoga pionira paneuropeizma i bliskoga suradnika Otta von Habsburga. Činjenica se baš ne uklapa u »ratno-huškaču retoriku«?

U Krležinu odnosu prema Pilaru još je nešto uočljivo. Vrijedi uzeti u obzir *Krležijanu*, reprezentativno djelo koje se bavi Krležom.⁵ Nikica Petrak sažeto je u toj enciklopediji istaknuo kako je Krleža o Pilaru pisao s vremenskim odmakom: »U Tezama za jednu diskusiju iz godine 1935« (*Nova misao*, 1953, 7) smatra ga primjerkom filistarske »intelektualne elite« koja se želi izolirati od »pučke, primitivne, balkanske šizmatičke stvarnosti«. Njegove postavke drži »trijalističkom austrijanštinom« onih koji bi s »pangermanskom lisicom zajedno omastili bradu«, pa pišu »glupe programatske knjige.«⁶ U tom smislu i Südlandovu knjigu ocjenjuje upravo simptomatičnom za mentalitet »takozvane liberalne hrvatske inteligencije« i snaga koje su još uvijek »računale s historijskom komponentom dinastije Habsburga«. Poznavatelji Pilarova opusa odmah mogu vidjeti da Krleža nije baš precizno poznao okolnosti u kojima je tijekom rata Pilar djelovao i koji su mu bili ciljevi. Čitanje *Južnoslavenskoga pitanja* i niza drugih tekstova pokazuje da Pilar nije zagovarao trijalističko rješenje, nego je bio sklon subdualističkomu uređenju Monarhije koja je računala na potporu austrijskih političara u slamanju otpora mađarske strane u raspravama o potrebi reforme unutarnje podjele Austro-Ugarske. Veze s pangermanima postojale su i mogle bi nas uputiti na tanke spone koje su tijekom rata uspostavljene s predstavnicima tzv. njemačkih nacionala prigodom rasprava o načinima rješavanja nacionalnoga pitanja u Austro-Ugarskoj. Spomenuta izolacija od »balkanske šizmatičke stvarnosti« upitna je s gledišta Pilarovih pogleda na Crkvu bosansku, a preispitivanjima je podložna i zbog kasnijih, posthabsburških tekstova o svetom Savi koji su objavljeni u Ćurčinovoj *Novoj Evropi*. Kritičarima poput Fižulića bitno je pak ukazati na činjenicu da je Krleža ispravno svrstao Pilara među »liberale« i da ga drži

⁵ Nikica PETRAK, »Pilar, Ivo«, *Krležijana*, sv. 2, M-Ž, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 1999., 149.

⁶ S gledišta *post festum* može se shvatiti karakteriziranje Pilarove knjige pogrdnim izrazom jer su njegove teze doživjele poraz. S druge strane, primjena istoga kriterija dovela bi do iste ocjene i za neke Krležine knjige. Stoga je šteta što veliki pisac nije ostavio više podataka iz kojih bismo mogli vidjeti zbog čega je njegovo reagiranje nepovoljno.

za lojalnoga sljedbenika Habsburgovaca. Ponovo nešto što je nespojivo s fašizmom i nacizmom. Osim toga, Krleža na jednom mjestu piše: »Südslawische Frage zaplijenjena je knjiga kao veleizdajnička.«⁷ Premda je riječ o podatku koji dosad nije potvrđen istraživanjima, on načelno pokazuje kakva je stvarno mogla biti pozicija Pilarova u ratnoj stvarnosti tadašnje Monarhije.⁸

Predstavljanje Pilarove knjige Fižulić pokušava nadalje neumjesno usporediti s prigodnom manifestacijom koju je iste godine organizirao francuski predsjednik Emmanuel Macron. U pariškom slučaju riječ je o komemoraciji u povodu stote godišnjice potpisivanja primirja u Prvom svjetskom ratu. Kod groba neznanoga vojnika okupilo se više svjetskih državnika, među njima i nekoliko okrunjenih glava iz dinastija pod čijim se vodstvom tada pogibalo. Macron je u svom obraćanju govorio o »nezamislivom paklu« koji su doživjeli vojnici na bojištima, osuđujući nacionalizam kao snagu koja je potpirila ratnu vatru. Izgleda da se pritom nije oslonio na likove iz književnih djela, poput onih iz pera Henrija Barbussea, Ericha Marije Remarquea, Jaroslava Haška ili Ernesta Hemingwaya, koji bi svjedočili o žrtvi vojnika. Nasuprot nacionalizmu istaknuo je vrijednosti patriotizma. Gdje je u tome govoru izričita osuda vojnika Središnjih sila? Je li u njemu isključivo riječ o nacionalizma poražene strane u ratu? Je li Austro-Ugarska s ustrojstvom monarhije sastavljene od niza nacionalnih skupina primjer stjegonoše jedinstvenoga nacionalizma ili nekih drugih načela? Konačno, može li se Pilara svrstati među patriote ili mu treba isključivo prišiti oznaku nacionalista? Povlačiti pak analogije sa suvremenosti po kojoj bi Pilara trebalo vezati uz »fanove Trampa, Putina, Orbana, Salviniija« primjer je iskrivljenoga razmišljanja.⁹ Po čemu bi neki elementi Pilarova djelovanja u viorima Prvoga svjetskog rata anticipirali navedene državnike i političare, uglavnom shvaćene kao populističke prave, autokrate, autoritativne konzervativce i euroskeptike? Kako smo već upozorili, upravo su članovi habsburško-lorenske kuće — pripadnici dinastije kojoj je Pilar, dok je vladala, izražavao lojalnost — postali prepoznatljivi nakon Drugoga svjetskog rata kao zagovornici europskih integracija. O to-

⁷ Enes ČENGIĆ, *S Krležom iz dana u dan (1981—1988) Post mortem I*, Zagreb — Sarajevo, Mladost, Svjetlost, 1990., 94.

⁸ T. JONJIĆ, *nav. dj.*, 608. Jonjić piše da je Fedor Pucek, kasniji prevoditelj Pilarova djela na hrvatski jezik, tvrdio kako su postojala dva bečka izdanja *Južnoslavenskoga pitanja*, od kojih je prvo zaplijenjeno, a drugo cenzurirano.

⁹ Zanimljivo da u navedenom nizu nedostaje Jarosław Kaczyński, koji bi zbog prirodne spone poljske politike s Baltikom bio primjereniji za uspoređivanje s Pilarovom vizijom sustava od Baltika do Jadrana, kad se već nastojalo raspravljati o strategijama suvremenih aktera u historijskoj perspektivi.

me da takva povezivanja nekadašnje Monarhije i današnje asocijacije 27 država ozbiljno u obzir uzimaju i renomirane međunarodne ustanove, lako je provjeriti.¹⁰ Kad bismo krenuli fantazirati, onda bismo mogli uočiti analogiju koja daje drukčiji učinak. Nedavno je objavljena izjava poznatoga srpskog političara Čede Jovanovića, u kojoj je prepričao sadržaj jednoga razgovora premijera Srbije Zorana Đinđića i njemačkoga kancelara Gerharda Schrödera:¹¹ »Zoran Đinđić se video i sa Gerhardom Šrederom. Šreder je bio besan zbog toga što mi insistiramo na Kosovu, jer Irak je tada bio tema. Zoran mu je rekao tada: 'Ono što je vama Irak, to je meni Kosovo. Hoću da znam koje su granice moje zemlje.' Šreder ga je pitao zašto je to uopšte važno, a Đinđić je rekao da je to zato što žele Srbiju u Evropi. Na to mu je Šreder rekao: 'Pa vi ste veća Evropa od mene, pogledajte kako izgledate, kako govorite. Ali, Srbija nikad neće biti deo Evropske unije. Granice EU su granice Austro-ugarske monarhije, plus front ka Rusiji.' I tako su se rastali.« Čini se da bi Pilar sa zadovoljstvom pročitao ovaj tekst? A neki bi suvremeniji komentator mogao objasniti kako je Schröder uskladio granice »crno-žute Monarhije« s nešto kasnijim interesima ruskih energetske kompanija Gazprom i Rosneft.

Kod čitanja Fižulićeva teksta u oči upada nedostatak elementarnoga znanja o povijesti kojom se želi baviti. Prema načinu pisanja riječi u naizgled jednostavnom pokušaju prepisivanja naslova Pilarova glavnoga djela u izvornom obliku može se zaključiti da mu je njemački jezik nepoznanica. To mu je veći nedostatak jer je Pilar znatan dio opusa objavljivao upravo na tom jeziku. Stoga postaje jasno da ne može dokučiti s kim je sve Pilar u svoje vrijeme bio u kontaktu i na koji je način predstavljao svoje ideje. Prema načinu interpretacije selektivno odabranih dijelova iz Pilarova *Južnoslavenskoga pitanja* može se nadalje zaključiti da pretenciozni kritičar jako slabo poznaje povijesnu stvarnost Prvoga svjetskog rata i relevantnu literaturu koja se njome bavila. Uporabom otrcanih fraza pokazuje neshvaćanje anatomije tadašnje Austro-Ugarske i nerazumijevanje odnosa snaga. Pisati da je Pilarovo djelo bilo namijenjeno samo »bečkim carskim krugovima« pogrešno je jer oni nisu bili jedini stup Monarhije, a svaki ozbiljniji političar nastojao je uspostavljati kontakte s različitim nositeljima moći. Iz dosadašnjih spoznaja jasno je da je Pilar svoje ideje nastojao promicati među ključnim političkim krugovima toga vremena. Fižuliću uopće nije jasno kakva su bila Pilarova stajali-

¹⁰ O poveznicama između Habsburške Monarhije i EU-a vidi članak Carline dr Gruyter, *Habsburg Lessons Embattled EU*, <https://carnegieendowment.org/2016/09/23/habsburg-lessons-for-embattled-eu-pub-64658> (Pristup ostvaren 31. 3. 2021.)

¹¹ Šreder nam je rekao: Vi nikada nećete biti deo EU-a, b92, https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2021&mm=04&dd=02&nav_category=11&nav_id=1836480 (Pristup ostvaren 1. 4. 2021.)

šta od početka rata, što je sve pisao do 1918., i kakva su se sve rješenja o nacionalnom pitanju pojavljivala na dnevnom redu. Takvi bi se propusti osobi koja nije povjesničar, a želi nešto pisati u javnom prostoru i mogli progleđati kroz prste. Međutim, tvrdnje da je Pilar opravdavao žrtve hrvatskih domobrana neumjesne su i ničim potvrđene. Gdje se nalaze Pilarove riječi u slavu rata? Zar Pilar u svom tekstu ne piše o »silasku u pakao? Zlonamjerno pak povezivanje s fašizmom i nacizmom ispod je svake razine. Glavni problem ambiciozni kritičar vidi u činjenici da Pilar u zaključku *Južnoslavensko-ga pitanja* piše da »stvaranje jedne katoličko-islamske hrvatske države u okviru Monarhije jedini je spas, jedini je izlaz, i pitanje je, koje se ne tiče samo Austrije, nego čitave Srednje Europe«. ¹² Povjesničar iz zabilježena navoda može jednostavno zaključiti da je Pilarovo zauzimanje za održivost Habsburške Monarhije nespojivo s Mussolinijevim i Hitlerovim ideologijama jer su se ta dvojica isticala kao ljuti protivnici habsburške dinastije. Kako znatnije proširiti Italiju i provesti Anschluss, ako bi postojala Habsburška Monarhija? Bit će da je Fižulić mislio na nešto drugo, što ga je navelo na pogrešno zaključivanje. Vjerojatno je pred očima imao Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH), kad je spomenuo Mussolinijevo i Hitlerovo »sponzorstvo i pokroviteljstvo« nad »Pilarovim maštarijama?« Ali i tu se sudara s činjenicama. Pilar je umro početkom rujna 1933. godine, više godina prije uspostave NDH, i nitko dosad nije utvrdio da je pripadao ustaškomu pokretu. Nisu poznati tekstovi u kojima bi on govorio o uspostavi države usporedive s NDH. Isto tako nisu poznati tekstovi u kojima bi simpatizirao fašizam i nacizam. Prema fašizmu i uopće talijanskoj vanjskoj politici u predfašističkom razdoblju nije imao dobro mišljenje jer je u njima vidio izravnu ugrozu za Dalmaciju. Pilar u poslijeratnom tekstu o socijalistu i teoretičaru revolucionarnoga sindikalizma Georgesu Sorelu piše: »Ali — mislim — nemamo mnogo izbora, te se moramo baviti i sa ovom opasnom ideologijom, obzirom na činjenicu, da u svojem najbližem susjedstvu imamo veliko stovarište toga eksploziva. Moramo ga na svaki način po njegovoj nutarnjoj idejnoj naravi dobro upoznati, da se od njegovih opasnih svojstava uzmognemo i braniti.« ¹³ Zasad nije pronađen trag o Pilarovim pogledima prema Hitleru, koji do dolaska na mjesto kancelara i prisvajanja diktatorskih ovlasti i nije bio predmetom ozbiljnijega praeenja među hrvatskom inteligencijom. Uglavnom, nije jasno gdje je pronađena

¹² L. v. SÜDLAND, *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Zagreb, Matica hrvatska 1943., 407.

¹³ Ivo PILAR, »Georges Sorel francuski socijali filozof, duhovni otac fašizma i boljševizma«, *Pilar. Časopis za društvene i humanističke studije* 5 (2010) 10(2), 119. Izvorno objavljeno u: *Mjesečnik. Glasilo pravničkog društva*, Zagreb, 1930., br. 2-3, 67-83.

podloga za tvrdnju da bi Pilar pozivao na kult ličnosti i autoritarne režime u nacifašističkom ruhu.

Kad je riječ o Bosni i Hercegovini te vezama »katolika i muslimana«, onda Pilar u *Južnoslavenskom pitanju* piše o još nečemu što je bitno za razumijevanje njegovih pogleda. On tvrdi da dualistički čimbenici u Habsburškoj Monarhiji nisu htjeli poduprijeti alternativnu ideju da vlast preuzme »katoličko-muslimansko-hrvatski blok«, nego da se nastojalo na svoju stranu privući političke predstavnike Srba. Poznavatelji povijesti uoči Prvoga svjetskog rata jasno razabiru o čemu je riječ jer se ovdje radilo o situaciji nakon uspostave ustavnosti u Bosni i Hercegovini, kad je imperijalni režim morao početi računati na novi raspored snaga u Bosanskohercegovačkom saboru. Analizom srpske politike i utvrđivanjem povoda za izbijanje Prvoga svjetskog rata Pilar je iz svoga ideološkog očišta zaključio da održivost Habsburške Monarhije ne bi trebala biti zasnovana na suradnji s onom stranom koja se zauzima za raspadanje Monarhije.

Fižulićevo prozivanje Pilara može se sagledati iz još jedne perspektive. Ako su točni podatci javno dostupni na internetu, Fižulić je bio visokorangirani član Hrvatske socijalno-liberalne stranke (HSLŠ), a zatim je svoj liberalizam prakticirao u stranci Libra — Stranka liberalnih demokrata koja je nastala iz raskola HSLŠ-a. Sukladno svojim ideološkim pozicijama hrvatski su liberali bili dio Liberalne internacionale. Suradnja s euroliberalima prirodno je vodila i prema zakladi Friedrich Naumann Stiftung. Ta je zaklada pomagala hrvatske kolege i kolegice, a ovdje je bitna zbog svojega imena. Friedrich Naumann (1860.—1919.) jedan je u nizu politički kontroverznih osoba zbog javnoga djelovanja koje neki vežu uza zagovaranje svenjemačkog imperijalizma i promicanje darvinističkih načela, a otuda je i pretečom ideje *Ostraumpolitik* Trećega Reicha. Osobito je poznat po programatskom spisu *Mittleuropa* iz 1915. godine, u kojem se, među ostalim, zauzima za što čvršće povezivanje njemačkoga Carstva s Austro-Ugarskom s naglaskom na ekonomskoj integraciji. Unatoč kritikama na račun takvih stajališta, suvremeni njemački liberali zadržali su Naumannovo ime u nazivu svoje organizacije.¹⁴ Nismo primijetili da su hrvatski liberali imali kritiku na takvo stajalište njemačkih kolega. Pilarova spornost ima dijelom sličnost s Naumannom zbog toga što su obojica vrhunac djelovanja ostvarili u istom razdoblju i što su doživjeli slom težnji koje su zagovarali. Razlika je u tome što je Naumann mo-

¹⁴ U suvremenoj se historiografiji unatoč opširnoj kritici Naumannovih nacionalističkih stajališta ne zaključuje da bi ga se moglo držati nacističkim glasnikom. Vidi: Moshe ZIMMERMANN, »A Road not Taken — Friedrich Naumann's Attempt at a Modern German Nationalism«, *Journal of Contemporary History* 17 (1982) 4, 704.

gao nakon rata nesmetano nastaviti svoju političku misiju postavši predsjednikom Njemačke demokratske stranke, dok je Pilar nakon vojnoga poraza Austro-Ugarske morao prvo spašavati vlastitu egzistenciju a tek poslije misliti kako oživiti svoju političku karijeru, i to u redovima HSS-a. Usto, Pilar je u *Južnoslavenskom pitanju* spomenuo Naumanna, prihvaćajući tezu da je u svjetskom ratu na djelu bio »osvajачki rat Bizanta, kojemu je svrha podlaganje nebizantskih Slavena (ili politički protubizantskih, kao Bugara) Rusiji i Srbiji i pretvaranje Rusije u zakonito središte Bizanta osvajanjem Carigrada«. ¹⁵ Bizantski motiv ponavlja se i kod navođenja djela njemačkoga povjesničara Augusta Friedricha Gfrörera, čije ime u svojoj paskvili prenosi i Fižulić. Da je bio malo marljiviji, Fižulić je mogao prelistati Pilarovu knjigu i uočiti na koji je način taj pisac navodio i interpretirao njemačkoga profesora s Freiburskoga sveučilišta. ¹⁶ Pritom je i Pilar odbacio »preveliki žar« koji se javlja kod Gfrörera, ciljajući na jednostranost »katoličko-konfesionalne« naravi. Iz spominjanja bizantskoga motiva doista bi se mogla potaknuti rasprava o ulozi vjeroispovijesti u tadašnjem političkom trenutku, shvaćanju povijesnih tvorevina i razumijevanju sukoba različitih kultura. No upada u oči da je riječ o paradigmati koja se često koristila za Pilarova života. Sažeto izneseno, Bizant je u Pilarovim očima simbol političke i socijalno-vjerske pojave koja u vremenu Prvoga svjetskog rata zadire i u status južnoslavenskih naroda jer preko djelovanja carske Rusije i Kraljevine Srbije nameće ideju prevlasti pravoslavlja.

Iz svega navedenoga jasno proizlazi zašto je predstavljanje Pilarovih djela i dalje događaj bitan za hrvatsku historiografiju. Premda su njegove ideje i prijedlozi doživjeli slom u kontekstu ishoda Prvoga svjetskog rata i time evidentno ukazali na slabosti snalaženja u političkim odnosima toga vremena, imali su utjecaj na promišljanja o Hrvatskoj u europskom okruženju. Postoji razlog zašto je tako bilo. Pilara u tom smislu treba prije svega sagledati iz kulta vremena u kojem je djelovao. To znači niti mitologizirati, niti degradirati. Nije li dio njegovih izlaganja profetski najavio što bi se moglo dogoditi 1918. nakon raskida dotadašnje povijesne zajednice naroda? Neumjesni pokušaji da ga se proglasi prototipom nekih budućih zbivanja s povijesnom hipotezom samo su prozirno podmetanje.

¹⁵ L. v. SÜDLAND, *Južnoslavensko pitanje*, 374.

¹⁶ *Isto*, 407.